

LUCIAN
BOIA

TRAGEDIA GERMANIEI
1914–1945

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Către cititor

Nu trebuie căutat în cele ce urmează un studiu erudit și nici o sinteză cuprinzătoare. Este un eseu, cu punct de plecare în lucrări și interpretări recente. Scenariul propus de autor susține o teză: aceea potrivit căreia derapajul nazist nu poate fi imputat vreunei „predispoziții“ germane, ci se prezintă ca rezultat al unei tragice înlănțuiri de evenimente.

Despre „excepția“ germană

În urma dezastrului nazist, istoria Germaniei a fost supusă unui drastic proces de reevaluare. O reevaluare, într-o primă fază, predominant negativă, cu umbra nazismului proiectată asupra întregului trecut german. Impregnată de autoritarism și militarism, naționalistă, rasistă și expansionistă, Germania s-ar fi angajat pe un drum care nu putea să o conducă decât spre Hitler și spre tot ce a urmat. Interpretare univocă pe care o întâlnim chiar la sfârșitul războiului într-o expunere de ansamblu a istoriei germane datorată britanicului Alan J.P. Taylor și, un deceniu și jumătate mai târziu, în sinteza, devenită clasică, privitoare la al Treilea Reich, scrisă de americanul William L. Shirer.¹ Istoricii germani conservatori s-au opus acestui proces de devalorizare: cazul, cu deosebire, al lui Gerhard Ritter, care n-a încetat să conteste filiația dintre Germania bismarckiană, respectiv wilhelmiană, și Reichul lui Hitler.² Culpabilizarea Germaniei s-a dovedit însă pe placul unei noi generații de istorici. „Lovitura“ istoriografică a dat-o în această privință Fritz Fischer, cu faimoasa sa carte publicată în 1961 privitoare la scopurile Germaniei în Primul Război Mondial.³ Fischer detalia planurile expansioniste ale Germaniei și o considera principala vinovată pentru declanșarea conflagrației. Vina pentru

un singur război putea fi doar a lui Hitler; vina pentru două războaie devenea însă o vină a Germaniei, a unei Germanii care, de la un regim la altul, își perpetuase natura agresivă. Cartea lui Fischer – comentează istoricul Heinrich A. Winkler – „a avut efectul unei eliberări: ea a retras orice fundament științific versiunii național-germane tradiționale, care nega orice responsabilitate specifică a Imperiului german în Primul Război Mondial. La al XXVI-lea congres al istoricilor germani, care a avut loc în octombrie 1964 în Berlinul occidental, teza lui Fischer s-a impus cu mare majoritate la capătul unor dezbateri animate“⁴. „Efectul unei eliberări“! Germanii aveau satisfacția de a se elibera de propriul trecut. Câștiga teren imaginea unei Germanii occidentale complet detașate de fostul stat național german: un stat democratic nou, născut la „momentul zero“ 1945. De aici și atitudinea mai multor intelectuali care s-au opus oricărui gând de reîntregire a țării. O Germanie scindată pe vecie le părea a fi atât o pedeapsă meritată pentru Auschwitz și pentru celelalte rătăcirii ale trecutului, cât și o garanție față de primejdia renașterii statului național care făcuse atât rău de-a lungul scurtei sale existențe. Din nefericire pentru ei, reunificarea din 1990 (și tot comportamentul ulterior al Germaniei) le-a infirmat fără drept de apel opțiunea politică.

Într-un prim moment, perspectiva unei Germanii „întregi“ renăscute a provocat un val de emoție printre partenerii europeni. Margaret Thatcher, încă prim-ministru al Marii Britanii, s-a pronunțat pe șleau împotriva. „I-am bătut de două ori, și acum iată-i din nou“, ar fi exclamat cu ciudă Doamna de Fier. Germania wilhelmiană, Germania

nazistă și Germania democratizată a lui Helmut Kohl tot Germania era până la urmă! Nici Franța, aliatul cel mai apropiat, prin președintele Mitterrand, bunul prieten al cancelarului Kohl, nu s-a arătat prea încântată. Desigur, nici vorbă nu putea fi de revenirea la frontierele din 1937. Dar chiar granițele din 1945, adică, simplu, alipirea Germaniei de Est, o țară, ca populație, de aproape patru ori mai mică decât Germania occidentală, puteau să pară o extindere îngrijorătoare. Germania redevenea țara cea mai mare și cea mai puternică din Europa. Aceeași țară care declanșase două războaie mondiale. Țara care aspirase să domine continentul. Și dacă acum, în sfârșit, acest proiect îi va reuși, nu prin război, ci prin mijloace pașnice, ca o consecință a superiorității ei demografice și economice? L-am auzit atunci pe un universitar italian (și nu era singurul care să-și facă asemenea griji) susținând necesitatea integrării Rusiei în Uniunea europeană, așadar o Europă până la Vladivostok. Argumentul avea greutate: ar fi fost singura soluție pentru ca Germania să nu domine din nou Europa. Slavă Domnului, există și o Rusie!

Între timp, spiritele s-au calmat. Germania a avut mari dificultăți în „asimilarea“ Germaniei de Est. Dinamica ei economică a scăzut considerabil; natalitatea e la un punct foarte jos, populația îmbătrânește, iar numărul locuitorilor scade de la un an la altul. În câteva decenii, dacă se mențin tendințele actuale, Franța, cu o natalitate în creștere, va ajunge să depășească Germania. Marja de superioritate demografică și economică de care încă dispune este departe de a-i putea asigura o poziție hegemonică în Europa, și cu atât mai puțin în lumea globalizată de astăzi. Dacă

se caută un candidat la hegemonie, ar trebui privit mai atent spre China, nicidecum spre Germania.

Pasiunile liniștindu-se în prezent, rămâne – ceea ce e mai puțin simplu – să se normalizeze și trecutul. Se face simțită preocuparea de a pune capăt „excepției germane“: o Germanie „altfel“ decât celelalte națiuni, motiv de orgoliu pentru germani până la 1945, motiv de inconfort după 1945. Până la reunificare, democrația a fost marele mit fondator al Germaniei occidentale (de altfel, și nu oricum, ci înscris chiar în numele țării, și al mai puțin democraticei Germanii Democratice). Redevenind un stat național, Germania își asumă însă inevitabil și trecutul său de stat național. Și e greu să pretinzi cuiva să suporte un trecut predominant negativ. Capitala țării ar fi putut să rămână la Bonn. În mod semnificativ s-a reîntors însă la Berlin, vechea capitală a Reichului (din 1871 până în 1945). Dacă se va reclădi, cum arată proiectul, și palatul regal și imperial al Hohenzollernilor, demolat de regimul comunist, s-ar face încă un pas spre readucerea istoriei în prezent. Construirea unui amplu monument al Holocaustului în inima Berlinului stă mărturie faptului că recuperarea unui anume trecut nu poate să însemne neglijarea altui trecut, ci asumarea deopotrivă a tot ce-a fost. Reechilibrarea istoriei se anunță însă o treabă anevoioasă: prea s-au adunat multe file la dosarul multiplelor „excepții“ și vinovății germane. Heinrich A. Winkler, unul dintre istoricii germani de renume, a publicat o masivă și detaliată istorie politică a Germaniei în secolele XIX–XX; fidel liniei inaugurate de Fritz Fischer, nu găsește mai nimic bun țării sale până la 1945; după el, cheia „excepției“ o constituie deficitul

Cuprins

Către cititor	5
Despre „excepția“ germană	7
A fost Germania mai naționalistă?	13
A fost Germania mai puțin democratică?	20
A fost Germania expansionistă?	27
Mai rasiști?	40
O Germanie „mai puțin“ antisemită	50
1914: polemica responsabilităților	58
Dialectica vinovățiilor germane	75
Cum a pierdut Germania un război pe jumătate câștigat	82
Sistemul de la Versailles	91
Republica de la Weimar	101
Hitler și al Treilea Reich	108
„Soluția finală“	122
Germania, printre victime?	127
Nu doar germanii... ..	133
Tragedia Germaniei: note finale	135
Note	138